

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

A stylized, handwritten signature in black ink, enclosed within a thin, horizontal oval border. The signature appears to read 'Білецький'.

БІЛЕЦЬКИЙ ДМИТРО МИХАЙЛОВИЧ

УДК 347.232(477)

СПОСОБИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ
ВЛАСНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ
УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
БУЛЕЦА Сибілла Богданівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри цивільного права і процесу;

кандидат юридичних наук, доцент
ШИШКА Олександр Романович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
факультету № 4

Захист відбудеться «__» _____ 2018 р. о __.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» (65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «__» _____ 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблеми відносин власності більше двох тисячоліть були актуальними предметами досліджень багатьох соціальних наук, і тому на них сфокусовано чимало різних уявлень, ідей, концепцій та теорій. Право приватної власності є складовою частиною інституту права власності, що зумовлює необхідність застосування його принципових положень до відносин приватної власності.

Дослідження суб'єктивного права приватної власності викликає значний інтерес вітчизняних цивілістів. Це зумовлено непересічним значенням зазначеного права в системі цивільних прав особи і особливим становищем, яке воно займає в цивільному обігу в сучасний період. Право приватної власності є основою економічних відносин, формує матеріальну основу суспільства, є головною юридичною передумовою та результатом звичайного майнового обігу.

Кардинальні переділи власності майже неминуче слідують за політичними кризами й змінами влади, оскільки у певному контексті власність є атрибутом влади. Разом зі змінами в економічному устрої держав змінюється і стан правової регламентації та ступінь захисту прав власників. На сучасному етапі на формування інституту власності суттєво впливають глобалізаційні процеси та інтеграційні моделі розвитку суспільства.

На сьогодні існує проблема незаконної трансформації об'єктів приватної власності та, як наслідок, – відсутність належних і реальних гарантій суб'єктивних прав власників. Дані проблеми існують через ненадійну систему реєстрації прав власності, недосконалість містобудівного законодавства та законодавчої бази, що регулює права щодо нерухомості взагалі.

З огляду на сучасні українські реалії в умовах майже безперервних бойових дій, тимчасової окупації частини території держави, стрімких економічних реформ, покликаних наблизити українську економіку до стандартів Європейського Союзу, загостреної боротьби політичних та економічних еліт особливого значення набуває підтримка законності в сфері майнових відносин. Адже за Конституцією України (ст. 41) ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Це означає, що право приватної власності може бути припинено з підстав і в порядку, передбаченому законом.

Сучасні умови породжують нові виклики як для законодавця, так і для наукової спільноти в опрацюванні питань правового регулювання припинення права власності, і особливо права приватної власності.

Враховуючи той факт, що законодавець у ключових для галузі цивільного права нормативно-правових актах обмежився лише основними

положеннями щодо набуття і припинення права власності, цивілісти мають звернути особливу увагу на конкретизацію та тлумачення положень законодавства в науковій доктрині.

Навіть короткий огляд способів припинення права власності в дореволюційному законодавстві свідчить про недостатню розробленість цього питання у цивільно-правовій доктрині того періоду. Термінологічна плутанина, що виникла раніше, стала предметом дослідження сучасних цивілістів, але й у вітчизняній юриспруденції дослідження у цій галузі є фрагментарними і вимагають додаткового висвітлення та поглибленого дослідження відповідної проблематики.

Більшість наукових праць присвячені розгляду таких питань, як поняття та зміст права власності, здійснення та обмеження права власності, спільна власність, захист права власності. Можна констатувати, що на даний час питання припинення права власності в українській цивілістиці є недостатньо розробленими, вони розглядаються переважно в навчальній літературі, коментарях до цивільного законодавства, окремих наукових статтях. Серед досліджень з проблематики теми варто відзначити дисертаційні дослідження О.В. Єлісєєвої «Припинення права приватної власності на земельну ділянку за законодавством України» 2006 р. та О.С. Харченко «Підстави припинення права власності» 2007 р. Однак і на сьогодні майже не приділяється увага комплексному дослідженню способів та порядку припинення права власності в цілому та способам добровільного та примусового припинення права приватної власності.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку теорії цивільного права щодо поняття, класифікації та співвідношення способів припинення права приватної власності, а також удосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики в цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного

розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є спеціальне комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем цивільно-правового регулювання способів припинення права приватної власності.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

визначити правову природу відносин приватної власності на сучасному етапі розвитку науки цивільного права;

визначити поняття припинення права власності;

з'ясувати загальні засади припинення права приватної власності за чинним цивільним законодавством;

розмежувати підстави та способи припинення права власності;

з'ясувати значення дотримання належних способів припинення права приватної власності;

виявити прогалини у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України), Земельному кодексі України (далі – ЗК України), в інших законодавчих актах щодо регулювання способів припинення права приватної власності;

сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в частині регламентації способів припинення права приватної власності.

Об'єктом дослідження виступають цивільні відносини, які виникають у зв'язку з припиненням права приватної власності.

Предметом дослідження є способи припинення права приватної власності за цивільним законодавством України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає система взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження, застосування яких забезпечує достовірність знання та вирішення поставлених цілей і завдань. Під час дослідження були використані такі методи: історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний. За допомогою історико-правового методу з'ясовано еволюцію поглядів учених, законодавчих підходів до визначення права приватної власності, правоприпинення суб'єктивного права та способів припинення права власності (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1). Порівняльно-правовий метод використано з метою виявлення загальних та особливих рис підстав та способів припинення права приватної власності (підрозділ 2.1). Аналітико-синтетичний та системно-структурний методи застосовувалися при визначенні окремих способів припинення права приватної власності

та їх місця в системі способів припинення суб'єктивного права власності (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, що закріплюють належні способи припинення права приватної власності, виявити недоліки цивільно-правової регламентації правоприпинення за окремими об'єктами власності та обґрунтувати пропозиції з удосконалення правового регулювання у цій сфері (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Джерельну базу дисертаційної роботи склали наукові праці із загальної теорії права, цивільного права, цивільного процесу, інших галузей системи права України українських і зарубіжних учених, таких як: С.С. Алексєєв, О.В. Басай, Н.Н. Бірюкова, О.Т. Боннер, М.І. Брагінський, О.І. Буртова, Е.С. Бутаєва, А.М. Горайнов, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.В. Заборовський, А.М. Іванов, О.С. Йоффе, І.І. Каракаш, О.М. Клименко, Т.Є. Крисань, У.М. Кубара, В.В. Лазаврєв, Р.А. Майданик, В.М. Марчук, С.А. Муромцева, Й.О. Покровський, А.В. Поляков, П.М. Рабінович, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.Ю. Тихонравов, Д.А. Туманов, І.І. Турко, В.В. Фідаров, Є.О. Харитонов, О.С. Харченко, С.І. Шимон, Є.Д. Шиндяпіна, О.Є. Щербатюк та ін.

Нормативну основу дослідження становлять положення Конституції України, ЦК України, Сімейного кодексу України (далі – СК України), Житлового кодексу УРСР (далі – ЖК УРСР), ЗК України, ЦПК України, законів України та інших нормативно-правових актів.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення місцевих, апеляційних судів, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, ухвали та постанови Верховного Суду України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням способів припинення права приватної власності за цивільним законодавством України.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

здійснено комплексне дослідження системи способів припинення права приватної власності, а саме обґрунтовано, що способи припинення права приватної власності є врегульованою законодавством системою юридичних фактів, що дозволяє розглядати їх у нерозривному зв'язку з іншими системами та досліджувати окремі елементи системи;

співвіднесено окремі підстави та способи припинення права приватної власності, виявлено залежність підстави та способу право припинення від виду об'єкта права власності, наявності або відсутності волі власника; визначено закономірності взаємозалежності підстави та способу припинення

конкретного права приватної власності в залежності від виду майна (рухоме, нерухоме); виявлено, що для будь-якого нерухомого майна в якості способу припинення права приватної власності повинна виступати державна реєстрація припинення права власності

доведено доцільність класифікації способів не тільки за загальноприйнятим критерієм волі, а й за видом юридичного факту (дії та події), місцем в системі загальних способів припинення права власності (загальні, спеціальні, особливі), правовим режимом майна (способи припинення права приватної власності на рухоме та нерухоме майно), правомірністю використання способу (належні та неналежні);

досліджено категорії належних підстав та способів припинення права приватної власності, ключовим критерієм для виділення яких є їх юридичне закріплення і використання згідно з положеннями чинного законодавства, на основі чого аргументовано необхідність внесення відповідних змін до законодавчих актів;

вдосконалено:

положення наукової доктрини щодо поділу права приватної власності за суб'єктним критерієм, а саме виділення права приватної власності фізичних та юридичних осіб, що має значення при визначенні відповідності рівня правового захисту права приватної власності до декларованих конституційних та цивільно-правових принципів (принципи прав людини, економічної свободи, інституціональних принципів права власності);

визначення способів припинення права власності, під якими пропонується розуміти правовий механізм припинення означеного права згідно з чинним законодавством;

систему способів припинення права приватної власності за вольовим критерієм, а саме дана характеристика можливих способів припинення права приватної власності кожного з видів правоприпинення (добровільне, вимушене, примусове); виділені такі способи припинення права приватної власності, як загибель майна внаслідок об'єктивних причин, сплив строку набувальної давності, юридичні вчинки, вилучення, примусовий викуп, скасування державної реєстрації права приватної власності;

положення цивільного законодавства щодо способів припинення права приватної власності на об'єкти права спільної власності, відповідно до яких визначено, що дії осіб із поділу і виділу майна є фактичними способами припинення права спільної сумісної власності, а не його підставами;

дістало подальшого розвитку:

положення про необхідність розмежування підстав та способів припинення права приватної власності: підставу припинення права приватної власності пропонується розглядати як правоприпиняючий юридичний факт або їх сукупність, що згідно із законодавством є достатньою умовою для

припинення права приватної власності; способом припинення права власності є правовий механізм припинення означеного права;

положення про включення до способів припинення права приватної власності строків, які хоча й не можуть бути включені до системи юридичних фактів, знаходяться в прямій залежності від останніх, адже строки являють собою розташування у часі юридичних фактів щодо один одного;

теза про подвійну природу такої підстави, як знищення майна, яке може виступати як вимушена, так і як добровільна підстава припинення права власності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків і пропозицій, які сформульовані в дисертаційній роботі, у:

науково-дослідній сфері – для подальших теоретичних розробок та вдосконалення теорії правоприпинення в матеріальних галузях права України та особливостей судового розгляду спірних моментів припинення права приватної власності в процесуальних галузях права України;

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України в частині регламентації способів припинення права приватної власності;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики щодо припинення права приватної власності, підготовки науково-практичних коментарів до ЦК України, ЦПК України, СК України;

навчальному процесі – при викладанні нормативних дисциплін «Цивільне та сімейне право», «Право інтелектуальної власності», спеціальних курсів «Право власності в Україні», «Зобов'язальне право» та ін., підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін;

правовиховній сфері – для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості студентів вищих юридичних закладів освіти.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана та обговорена на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення роботи були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу, зокрема: Круглому столі «Роль принципів DCFR в імплементації угоди про асоціацію ЄС-Україна» (м. Одеса, 12 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 15-16 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 15-16 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції

«Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 15-16 вересня 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, наукові висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, викладені у 5 наукових статтях, з яких 4 статті опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 стаття – у зарубіжному періодичному виданні, а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями, предметом та об'єктом дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел (301 найменування), додатку. Загальний обсяг дисертації складає 207 сторінок, з яких основний зміст – 156 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено відомості про апробацію та публікації результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ перший «Огляд літератури за темою дослідження» присвячено систематизації та аналізу наукових поглядів та підходу законодавця щодо способів припинення права приватної власності.

З'ясовано, що дослідження способів припинення права приватної власності мали місце лише на сучасному етапі розвитку цивілістичної науки, хоча першооснова розуміння способів припинення права власності була закладена ще римськими юристами. Давньоукраїнське право не передбачало підстав та способів припинення права приватної власності.

Відносно високий рівень розробки питання правоприпинення права приватної власності був досягнутий на дореволюційному етапі розвитку цивілістики Російської імперії. Однак, розмежування способів і підстав у законодавстві того періоду не проводилося, як і не визначилися терміни «спосіб» і «підстава».

Доведено, що радянський період вітчизняної історії характеризувався свідомим заперечуванням ідеї приватної власності, а, отже, розробок з питань підстав та способів припинення права власності не велося з огляду на ідеологічні фактори.

Розділ другий «Загальні положення про припинення права приватної власності» складається з двох підрозділів, у яких визначаються

поняття, сутність та умови правоприминення суб'єктивного права приватної власності.

Підрозділ 2.1. «Правовідносини власності на сучасному етапі розвитку цивільного законодавства в Україні» присвячено докладному аналізу розвитку та сучасного регулювання відносин власності в Україні.

Доведено, що право власності та інші речові права займають значне місце в цивільно-правовому регулюванні та наукових дослідженнях, а сучасне бачення права власності можна трактувати як концепцію «соціального лібералізму». Відмічається також наявність пережитків радянської системи відносин власності на соціальному, культурному та юридичному рівнях: догмати радянської ідеології залишили відбиток у правосвідомості громадян, сформувавши певні стереотипи та уявлення. Прагнення нашої держави остаточно позбутися пережитків радянської ідеології, продиктованої марксистсько-ленінським економічним ученням, підтверджується закріпленням на найвищому рівні непорушності права приватної та інших форм власності. Згідно з положеннями Конституції України (ст. 41) ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Обґрунтовано тезу, що в Україні існує єдиний правовий режим права власності з однаковим для всіх суб'єктів цього права змістом та загальними ознаками, у якого можуть бути різні суб'єкти (Український народ, особи, держава). У межах загального цивільно-правового режиму власності можуть мати місце окремі режими – залежно від типу майна та виду чи кількості власників. Хоча «форми власності» не передбачені прямо в ЦК України, однак у Кодексі містяться окремі статті, присвячені праву власності Українського народу, праву приватної власності, праву комунальної власності та праву державної власності.

Доведено, що класифікація права власності на види (чи типи) за критерієм суб'єкта власності має практичне значення для встановлення належного правового регулювання нових способів трансформації форм власності: реприватизації, легалізації тіньового чи «сірого» майна тощо.

З'ясовано, що для правового режиму власності держави та територіальних громад характерна комплексність, адже низка ключових для цих суб'єктів принципів здійснення права власності знаходиться в сфері регулювання конституційного та адміністративного права, що в свою чергу накладає відбиток і на правовий режим окремих видів права власності.

У підрозділі 2.2. «Поняття та правові наслідки припинення права приватної власності в Україні» проаналізовано таку стадію реалізації права приватної власності, як правоприминення.

Визначено, що припинення права приватної власності є абсолютною і безповоротною втратою правового зв'язку між власником і належним йому майном в результаті дії або настання різних юридичних фактів (угод, рішень

суду, юридичних вчинків, подій, неправомірних дій учасників цивільних правовідносин, правомірного використання і споживання майна).

Доведено, що правоприпинення є одним із ключових моментів динаміки правовідносин поряд з правонабуттям та правозміною.

Розділ третій «Поняття та сутність способів припинення права приватної власності» складається з двох підрозділів і присвячується питанням визначення місця способів припинення права приватної власності в загальному механізмі правоприпинення та їх класифікації.

Підрозділ 3.1. «Розмежування способів та підстав припинення права приватної власності» присвячено розмежуванню категорій, пов'язаних з правоприпиненням права власності, в межах якого доводиться, що способи та підстави припинення права приватної власності є взаємопов'язаними, але не тотожними юридичними фактами.

Обґрунтовано тезу, що окремим підставам припинення права власності відповідають конкретні способи його припинення, а механізм правоприпинення повинен включати одночасно підстави і способи припинення права приватної власності. Способи припинення права приватної власності можуть бути систематизовані відповідно до критерію волі особи, право власності якої припиняється. Так, всі способи (як і підстави) припинення права приватної власності поділяються на добровільні, вимушені та примусові.

З'ясовано, що закріплені в ст. 346 ЦК України підстави припинення права власності не можна розподілити між трьома групами за критерієм наявності волі відчужувача, адже такі підстави як знищення майна та деякі інші мають подвійну природу і можуть виступати як вимушені, так і як добровільні підстави припинення права власності. Законодавцем враховано елемент волі для вимушених способів припинення права власності. Так, цивільним законодавством встановлюються строки набуття права власності на безхазяйну річ, знахідку, набувальна давність. Крім того, набуття права власності за даними підставами має особливості й щодо фактичного складу, який виступає підставою набуття права власності.

У **підрозділі 3.2. «Класифікація способів припинення права приватної власності»** аналізуються практичне значення та критерії поділу способів припинення права приватної власності.

Доведено, що класифікація способів припинення права приватної власності, крім суто теоретичного, має й практичне значення, в тому числі у визначенні моменту припинення права приватної власності.

Запропоновано такі критерії для класифікації способів припинення права приватної власності: воля власника; вид юридичного факту; місце в системі загальних способів припинення права власності; правовий режим майна, правомірність використання способу.

До способів добровільного правоприпинення суб'єктивного права власності віднесено такі способи: передача речі; передача права; державна реєстрація за заявою власника або набувача майна. Способами вимушеного правоприпинення можуть бути: смерть власника-фізичної особи або ліквідація юридичної особи; загибель майна внаслідок об'єктивних причин; сплив строку набувальної давності; різного роду юридичні вчинки (наприклад, знаходження кладу третьою особою). Способами примусового правоприпинення можуть бути: вилучення; примусовий викуп; скасування державної реєстрації права приватної власності.

Залежно від виду юридичного факту способи припинення права приватної власності можуть класифікуватися на дії та події. Окремо серед способів припинення права приватної власності виділяються строки, які хоча й не включаються до системи юридичних фактів, але знаходяться в прямій залежності від останніх, адже строки являють собою розташування у часі юридичних фактів щодо один одного. За ознаками способів припинення права приватної власності можна виділити загальні, спеціальні та особливі способи припинення права приватної власності. За правовим режимом майна розрізняються способи припинення права приватної власності на рухоме та нерухоме майно. Способом припинення права власності на нерухомість та інші речі, на які поширюється режим нерухомої речі, завжди є державна реєстрація припинення права власності на об'єкт нерухомості поза залежністю від підстави такого припинення. Способами припинення права власності на рухоме майно є: передача; вилучення; передача права; знаходження кладу тощо. За критерієм юридичного закріплення і використання способу відповідно чи всупереч чинному законодавству виділяються належні та неналежні способи припинення права власності.

З'ясовано, що під належністю того чи іншого правового явища розуміється не лише правомірність використання останнього, а й відповідність його конкретним правовідносинам, специфіці їхнього змісту, об'єктам та суб'єктному складу.

Доведено тезу, що задля забезпечення стабільності відносин власності в Україні, гарантування непорушності права власності, встановлення чітких і зрозумілих засад правового регулювання припинення права власності необхідно закріпити в цивільному законодавстві норму про належність підстав та способів припинення права власності.

У розділі четвертому «Характеристика окремих способів припинення права приватної власності», який складається з чотирьох підрозділів, докладно аналізуються окремі способи припинення права приватної власності.

Підрозділ 4.1. «Способи припинення права приватної власності на підставі правочинів» присвячено способам припинення права приватної

власності в межах найбільш поширеного добровільного припинення права приватної власності на підставі правочинів.

З'ясовано, що законодавець встановив обмежений перелік належних способів припинення права приватної власності на рухоме майно, що пов'язано з недопущенням зловживання відчужувачем правомочністю володіння майном для права власності, що припиняється. Якщо ж предметом договору є право власності на об'єкт нерухомості, то способом припинення права приватної власності на таке майно буде державна реєстрація переходу права власності до набувача.

Доведено, що окремою підставою для припинення права приватної власності може слугувати розірвання договорів. Розірвання договору не є окремим правочином, однак може мати наслідком припинення права власності на майно. Розірвання договорів може бути здійснено сторонами або судом. Залежно від критерію волі власника відрізнятиметься і спосіб передачі – передача рухомого майна та державна реєстрація припинення права власності на нерухоме майно або вилучення рухомого майна.

З'ясовано, що за чинним цивільним законодавством спосіб та підстава припинення права приватної власності шляхом відмови від права власності на майно, права на яке не підлягають державній реєстрації, співпадають і полягають в заяві особи чи інших конклюдентних діях, які дають змогу однозначно визначити волю власника відмовитися від права приватної власності на майно.

Зроблено висновок, що знищення майна посідає особливе місце серед підстав припинення права приватної власності, оскільки воно може здійснюватися як самим власником, так і іншими особами. Припинення права власності шляхом знищення може здійснюватися також на підставі рішення суду чи органу виконавчої влади щодо необхідності знищення того чи іншого майна (наприклад, неякісної та небезпечної продукції, отруєних речовин тощо). Спосіб такого знищення може відрізнятися залежно від об'єкта права власності.

Визначено, що право приватної власності може припинятися й на підставі інших правочинів: споживання чи специфікації майна. Для майна, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності в результаті загибелі майна також припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру.

Сформульовано концепцію визначення моменту припинення права власності на об'єкти нерухомості, що були знищені або специфіковані. Доведено, що недоцільно змінювати загальний момент припинення права приватної власності на нерухоме майно у випадку загибелі чи знищення такого майна на момент правочину, адже даний правочин відноситься до

правочинів з дефектом волі, а, отже, його недійсність може бути встановлена судом.

У підрозділі 4.2. «Способи припинення права приватної власності внаслідок подій та юридичних вчинків інших осіб» розкриваються особливості способів припинення права приватної власності у разі подій (абсолютних та відносних).

З'ясовано, що у випадку смерті власника підстава та спосіб припинення права приватної власності співпадають і виявляються у фізичній смерті особи. Щодо способу припинення права приватної власності у разі оголошення особи померлою, то судові рішення щодо оголошення особи померлою також має подвійну природу, виступаючи як підставою, так і способом припинення права приватної власності у цьому випадку.

Визначено, що на відміну від смерті фізичної особи ліквідація юридичної особи не є одномоментним юридичним фактом, а, отже, різні способи припинення права приватної власності можуть мати місце під час процесу ліквідації юридичної особи.

Доведено, що способом припинення права власності може бути й юридичний вчинок. Так, способом припинення права власності на скарб є виявлення скарбу, що є також і підставою припинення права власності в такому випадку.

У підрозділі 4.3. «Способи припинення права приватної власності в результаті примусового правоприпинення» висвітлюються особливості способів припинення права приватної власності у випадках примусового правоприпинення.

З'ясовано, що примусові способи припинення права приватної власності застосовуються державою до власників здебільшого у разі порушення положень актів цивільного законодавства і умов цивільно-правового договору та, як наслідок, суб'єктивного цивільного права іншої особи. Примус також застосовується щодо правомірної поведінки суб'єкта права приватної власності для вирішення державних завдань, які пов'язані з екстремальними соціальними умовами, – військовим станом, стихійними явищами.

Обґрунтовано, що при примусовому продажу на торгах майна, яке не може належати даній особі, підставою припинення права власності є відповідне рішення суду і укладений за підсумками торгів договір купівлі-продажу майна, а способом – передача рухомого майна набувачеві або державна реєстрація переходу до нього права власності на нерухоме майно. При передачі майна у державну чи комунальну власність підставою припинення права власності виступає судові рішення, а способом – передача рухомого майна або державна реєстрація зміни права власності на нерухоме майно.

У підрозділі 4.4. «Способи припинення права приватної власності на окремі майнові об'єкти та особливі види права власності» досліджуються способи припинення права приватної власності для об'єктів права власності з особливим правовим режимом володіння, користування й розпорядження.

З'ясовано, що цивільним законодавством встановлюються особливі підстави та способи припинення права приватної власності на окремі об'єкти, що зумовлюється неоднорідністю самих речей та наявністю у окремих речей особливих властивостей. Спеціальні способи припинення права приватної власності можуть встановлюватися для транспортних засобів. Особливі способи припинення права приватної власності виділяються для припинення окремих видів права приватної власності. Так, дії осіб із поділу і виділу спільного майна є фактичними способами припинення права спільної сумісної власності.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** за результатами здійсненого дослідження викладено найбільш важливі наукові та прикладні результати, отримані в дисертації, а також пропозиції з удосконалення законодавства щодо припинення права приватної власності.

1. Право власності в Україні як інститут права складався в несприятливих умовах переходу до ринкової економіки зі збереженням пережитків радянської системи, що відобразилися як на законодавчому регулюванні права власності, так і на сприйнятті права власності українським соціумом.

2. Правоприпинення є одним з ключових моментів динаміки правовідносин поряд з правонабуттям та правозміною. Правоприпинення для забезпечення цілей правового регулювання необхідно пов'язувати з волею суб'єкта конкретного права. Так, щодо правоприпинення права приватної власності відповідно до означеного критерію можна виділити три види такого правоприпинення: добровільне, вимушене, примусове.

3. Для кожного з видів правоприпинення законодавцем висувуються конкретні вимоги, кожен вид правоприпинення пов'язується з конкретними життєвими обставинами (юридичними фактами), що надає цивільно-правовому регулюванню реального та дійсного характеру.

У науці цивільного права серед юридично значущих обставин припинення права власності виділяють підстави та способи припинення права приватної власності. Дані категорії не є тотожними, хоча й знаходяться в нерозривному зв'язку. Вбачається таке розмежування цих понять: підстава припинення права приватної власності – це правоприпиняючий юридичний факт або їх сукупність, що згідно із законодавством є достатньою умовою

для припинення права приватної власності; способом припинення права приватної власності є правовий механізм припинення означеного права.

Норми чинного законодавства не передбачають категорію способів припинення права приватної власності та не використовують дану категорію під час визначення правового режиму правоприпинення.

4. Певним підставам припинення права приватної власності відповідають конкретні способи його припинення. Найбільш логічною є побудова системи правоприпинення з урахуванням підстав і способів припинення права приватної власності. Способи припинення права приватної власності можуть бути систематизовані відповідно до критерію волі особи, право власності якої припиняється. Так, всі способи (як і підстави) припинення права приватної власності поділяються на добровільні, вимушені та примусові.

5. Для коректного визначення моменту припинення права приватної власності важливо сформулювати чітку систему способів припинення права власності, класифікувавши останні. Критеріями для класифікації способів припинення права приватної власності можуть бути: воля власника; вид юридичного факту; місце в системі загальних способів припинення права власності; правовий режим майна, правомірність використання способу припинення права приватної власності.

6. Для забезпечення стабільності відносин власності в Україні, гарантування непорушності права власності, встановлення чітких і зрозумілих засад правового регулювання припинення права власності необхідно закріпити в цивільному законодавстві норму про належність підстав та способів припинення права власності.

Видається доцільним доповнити частину другу ст. 346 ЦК Українською нормою:

«Право власності припиняється у випадку дотримання належної підстави для припинення конкретного права власності та у належний спосіб».

7. Існує протиріччя між нормами Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та нормами ЦК України в розумінні поняття державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. Для усунення колізії з урахуванням досягнень науки цивільного права пропонується внести зміни до п.1 частини першої ст.2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» і визначити державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно як спосіб набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, визнання обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

8. Добровільне припинення права приватної власності притаманне для приватно-правових відносин, а, отже, найпоширенішим способом припинення права приватної власності є передача речі чи державна реєстрація нерухомого майна. В межах категоріального апарату, застосованого законодавцем при конструюванні Глави 25 ЦК України, існує невідповідність окремих положень ЦК України та інших законів України, що містять норми, які регулюють примусове відчуження права власності на окремі об'єкти. Для уникнення застосування різних підходів до розуміння відчуження пропонується внести зміни до ст. 346 ЦК України, змінивши формулювання першої підстави припинення права власності таким чином: «Право власності припиняється у разі:

1) добровільного відчуження власником свого майна;» і далі за текстом статті. Такі зміни дадуть змогу узгодити норми цивільного законодавства та законодавчих актів іншої галузевої належності.

Право власності може припинятися також на підставі інших правочинів: відмови від власності, знищення майна власником, його споживання або одноразового використання.

З огляду на заборону вчинення правочинів, які спрямовані на знищення майна, та для усунення протиріччя правової природи знищення майна власником як одностороннього правочину та норм чинного законодавства видається доцільним викласти частину першу ст. 228 ЦК України у такій редакції:

«1. Правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, незаконне знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним».

Крім того, з метою уніфікації термінології в цивільному законодавстві доцільно внести зміни до п.4 частини першої ст.346 ЦК України:

«1. Право власності припиняється у разі:

...

4) загибелі або знищення майна, його споживання або переробки;».

9. Аналіз норм ЦК України та судової практики дозволяє дійти висновку, що підставами припинення права приватної власності можуть бути судові рішення про визнання правочинів недійсними і договорів розірваними. Способами припинення права власності в такому випадку є передача речі, вилучення речі, державна реєстрація прав на нерухоме майно.

10. Вимушене правоприпинення має місце на підставі юридичних фактів та вчинків, серед яких – втрата правоздатності особою, загибель речі, втрата речі, сплив строку набувальної давності та деякі юридичні вчинки.

11. Примусове правоприпинення має місце в обмеженій кількості випадків, що однак прямо не впливає зі ст. 346 ЦК України. З огляду на це пропонується доповнити ст.346 ЦК України частиною третьою такого змісту:

«3. Право власності припиняється в примусовому порядку лише на підставах та у спосіб, який передбачений цим Кодексом та законами України».

Для коректної реалізації змісту даної норми видається необхідним прийняття законів України «Про націоналізацію та реприватизацію» та «Про реквізицію», в яких слід закріпити принципові положення цих випадків правоприпинення.

Крім того, до ст. 346 ЦК України пропонується включити додаткову підставу позбавлення права власності – викуп домашніх тварин при неналежному поводженні з ними.

12. Цивільне законодавство може встановлювати особливі підстави та способи припинення права приватної власності на окремі об'єкти (наприклад, транспортні засоби). Особливі способи припинення права приватної власності можуть бути виділені й для припинення окремих видів права приватної власності, одним з яких є спільна власність.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Білецький Д.М. Способи та підстави припинення права приватної власності: розмежування понять / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2014. – № 16. – С. 170-172.

2. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності на підставі правочинів / Д.М. Білецький // Юридичний вісник. – 2016. – № 1. – С. 210-216.

3. Білецький Д.М. Класифікація способів припинення права приватної власності / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2016. – № 20. – С. 57-62.

4. Білецький Д.М. Историческая ретроспектива понимания и регулирования способов прекращения права частной собственности в гражданском праве / Д.М. Білецький // *Legeas i viata*. – 2016. – № 7. – С. 50-53.

5. Білецький Д.М. Загальна характеристика способів припинення права приватної власності в результаті примусового правопорушення / Д.М. Білецький // Часопис цивілістики. – 2016. – № 27. – С. 19-24.

6. Білецький Д.М. До питання про подію як спосіб припинення права приватної власності / Д.М. Білецький // Роль принципів DCFR в імплементації угоди про асоціацію ЄС-Україна : матер. круглого столу, 12 грудня 2015 року. – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 67-69.

7. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності внаслідок подій та юридичних вчинків інших осіб / Д.М. Білецький // Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15-16 вересня 2017 р.) – Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. – С. 40-42.

8. Білецький Д.М. Окремі питання справедливого судочинства в розумінні Європейського суду з прав людини / Д.М. Білецький // Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15-16 вересня 2017 р.) – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2017. – С. 58-61.

9. Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності у випадку визнання правочинів недійсними / Д.М. Білецький // Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 вересня 2017 р.) – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. – С. 37-40.

АНОТАЦІЯ

Білецький Д.М. Способи припинення права приватної власності за цивільним законодавством України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням способів припинення права приватної власності за цивільним законодавством України.

В межах дослідження здійснено комплексний аналіз системи способів припинення права приватної власності, співвіднесено окремі підстави та способи припинення права приватної власності. Визначено закономірності взаємозалежності підстави та способу припинення конкретного права приватної власності.

Способи припинення права приватної власності класифіковані за видом юридичного факту, місцем у системі загальних способів припинення права власності, правовим режимом майна, правомірністю використання способу.

Досліджено категорії належних підстав та способів припинення права приватної власності, аргументовано необхідність впровадження даної категорії до чинного законодавства.

Обґрунтовано положення щодо необхідності розмежування підстав та способів припинення права приватної власності: підставу припинення права приватної власності запропоновано розглядати як правоприпиняючий

юридичний факт або їх сукупність, що згідно із законодавством є достатньою умовою для припинення права приватної власності; способом припинення права власності є правовий механізм припинення означеного права.

Доведено тезу щодо подвійної природи такої підстави як знищення майна, яке може виступати як вимушена, так і як добровільна підстава припинення права власності.

Внесено пропозиції про вдосконалення наукової доктрини щодо доцільності виділення окремих видів права власності за суб'єктним критерієм, а саме права приватної власності фізичних та юридичних осіб; положень цивільного законодавства щодо особливих способів припинення права приватної власності на окремі об'єкти права власності та окремих видів права приватної власності, одним з яких є спільна власність.

Ключові слова: правоприпинення, припинення права приватної власності, підстави припинення права власності, способи припинення права власності, правовий режим майна, реприватизація.

АННОТАЦИЯ

Белецкий Д.М. Способы прекращения права частной собственности по гражданскому законодательству Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2018.

Диссертация является первым в отечественной науке гражданского права специальным комплексным исследованием способов прекращения права частной собственности. Выделение и изучение способов прекращения частной собственности наряду с основаниями целесообразно для совершенствования законодательства и практики его применения в вопросах правопрекращения.

В рамках исследования проанализированы правоотношения собственности в Украине и определено, что право частной собственности в современной Украине, как институт права, был сформирован в условиях перехода к рыночной экономике с сохранением пережитков советской системы, что отразилось как на законодательном регулировании права собственности, так и на восприятии права собственности социумом. Определено, что специальное изучение правового режима частной собственности обусловлено естественной неоднородностью правоотношений собственности для различных субъектов.

Доказан тезис, что правопрекращение является одним из ключевых моментов динамики правоотношений наряду с правоприобретением и правоизменением. Проведена классификация правопрекращения на

добровольное, вынужденное, принудительное по критерию воли субъекта права.

Определено, что среди юридически значимых обстоятельств прекращения права собственности можно выделить основания и способы прекращения права частной собственности, исходя из тезиса, что каждый вид правопрекращения связывается с конкретными жизненными обстоятельствами (юридическими фактами).

Разграничены понятия оснований и способов прекращения права частной собственности: основание прекращения права частной собственности – это правопрекращающий юридический факт (их совокупность), который согласно законодательству является достаточным условием для прекращения права частной собственности; способом прекращения права собственности является правовой механизм прекращения указанного права. Доказано, что определенным основаниям прекращения права собственности отвечают конкретные способы его прекращения.

Классифицированы способы прекращения права частной собственности по виду юридического факта, месту в системе общих способов прекращения права собственности, правовому режиму имущества, правомерности использования способа. Исследована категорияналежащих оснований и способов прекращения права частной собственности.

Доказан двойственный характер природы такого основания как уничтожение имущества, которое может выступать как вынужденное, так и как добровольное основание прекращения права собственности.

Проанализированы и сопоставлены отдельные основания и способы прекращения права частной собственности.

Сформулированы предложения по совершенствованию научной доктрины о целесообразности выделения отдельных видов права собственности по субъектному критерию, а именно права частной собственности физических и юридических лиц; положений гражданского законодательства о специальных способах прекращения права частной собственности на отдельные объекты права собственности и специальных способах прекращения права отдельных видов права частной собственности, одним из которых является совместная собственность.

Ключевые слова: правопрекращение, прекращение права частной собственности, основания прекращения права собственности, способы прекращения права собственности, правовой режим имущества, реприватизация.

SUMMARY

Beletsky D.M. The ways of termination of private ownership according to the civil legislation of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the Candidate of Legal Sciences Degree in the Specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2018.

The thesis is the first comprehensive study in the domestic science of Civil Law of the ways of termination of the right of private property under the civil legislation of Ukraine.

Within the framework of the research, a comprehensive analysis of the system of ways of termination of the right of private property was carried out, particular grounds and ways of termination of the right of private property were compared. Regularities of interdependence of a ground and a way of termination of a specific right of private property were defined.

The ways of termination of the right of private property were classified according to the type of a legal fact, place in the system of common methods of termination of ownership, the legal regime of property, the legality of using the method.

The categories of proper grounds and ways of termination of the right of private property were investigated, the necessity of introducing the appropriate category into the current legislation was argued.

The author substantiates the provision on the need to differentiate the grounds and ways for the termination of the right of private property: the grounds for the termination of the right of private property are proposed to be considered as a legal fact or their aggregate which lead to the termination of legal relationships, and which is according to the legislation a sufficient condition for the termination of the right of private property; the way of termination of the ownership right is a legal mechanism of termination of the abovementioned right.

The thesis is proved about the dual nature of such a ground of termination of the right of ownership as the destruction of property, which can act as a forced, as well as a voluntary ground of termination of the right of ownership.

Proposals were introduced to improve the scientific doctrine regarding the expediency of distinguishing certain types of the right of ownership according to the subjective criterion, namely the right of private property of individuals and legal entities; provisions of civil legislation regarding special ways of termination of the right of private ownership over certain objects of the right of ownership and certain types of the right of private property, one of which is joint ownership.

Key words: termination of a right, termination of the right of private property, grounds for termination of the right of private property, ways of termination of the right of private property, legal status of the property, re-privatization.

Підписано до друку 22.02.2018 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1802-7а.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25
Тел. (048) 7777-591.